

danske adelssystem før (og måske under) enevælden. En sådan komparation vilde nok være en messe værd.

E. Ladewig Petersen

HENNING BENDER: Aalborgs industrielle udvikling fra 1735 til 1940, Aalborgs Historie, bd. 4, udg. af Aalborg Kommune 1987, 520 s., ill.

Da man i det store tobaksfirma, C. W. Obel i Aalborg, skulle til at fejre 200 års dagen for den første fabriksstart, tog man det gode initiativ at betale lederen af Aalborg lokalhistoriske Arkiv for udarbejdelsen af – ikke en firmahistorie – men et værk om Aalborgs hele industrielle historie. Samtidig var man ved at forberede en Aalborgs historie i 6 bind, til udgivelse i årene 1987–92, og ved en »konvertering nr. 2« blev værket så til »Aalborgs Historie«, bd. 4.

»Aalborgs industrielle udvikling« er i mangt og meget en parallel til de i de senere år fremkomne monografier over industrihistorien i København (Ole Hyldtoft) og Odense (H. Chr. Johansen m.fl.). Ligesom i disse værker er synsvinklen for Aalborgs vedkommende primært rettet mod virksomhederne, deres ejere, økonomi og produktion – samt deres baggrund i det lokale og nationale økonomiske og politiske erhvervmiljø. Trods sit ret imponerende omfang holder Aalborg-værket sig således inden for de traditionelle rammer for firmaorienteret industrihistorie. Fabrikanternes, funktionærernes og arbejdernes liv uden for fabriksporten berøres kun i glimt. Løn og levestandard er beregnet statistisk, men erhvervsgruppernes øvrige kultur, boligforhold, fællesliv og organisationer er ikke omfattet af beskrivelsen. Det ville også have betydet en betragtelig udvidelse af emneområdet. Nu må man håbe på en nøje koordinering med resten af byhistorien! Når dette er sagt, kan det dog undre, at selve arbejdsmiljøet på virksomhederne heller ikke er nøjere omtalt – det kunne ellers have været ganske interessant i en by, der har været så præget af problematiske arbejdsmiljøer (eternit, cement, kemi osv.).

Til gengæld har »Aalborgs industrielle udvikling« tre iøjnefaldende kvaliteter i forhold til lignende monografier: Et tidsperspektiv, som rækker tilbage i 1700-årene. En bred og grundig udnyttelse af lokalt arkivstof (virksomhedsarkiver, toldregnskaber, indberetninger m.v.) samt en meget smuk og klar lay-out (f.eks. overskrifter på dobbelte billedsider), forestået af grafikerens Mia Okkels og billedredaktøren Viggo Petersen.

Det brede tidsperspektiv medfører, at vi med forfatterens ord også får et indblik i »fødselstidspunktet og spædbarnsalderen for den danske industri«, selv om barnet næsten døde i krisen efter 1813. Henning Bender giver i det første store afsnit et dygtigt håndteret indblik i en tid, hvor industrien var omfattet af en altstyrende statsinteresse. Generelt set synes de statslige bestræbelser ikke at have været kronet med held, mens de ikke-planlagte elementer – f.eks. landvæveri eller sæbesyteri – til gengæld blomstrede. Ud fra et righoldigt arkivmateriale næranalyseres de enkelte virksomheder, som sættes i letforståelig sammenhæng med den generelle politiske og økonomiske udvikling.

I årene før tabet af Norge 1814 og Limfjordens åbning mod vest 1835, lå Aalborg som en selvfølgelig hovedstad for et vældigt handelsområde. Aalborg var

m.h.t. industrielle initiativer ofte den første by, man tænkte på efter København (ligesom Odense havde samme status i andre mere finkulturelle henseender). I løbet af 1800-årene blev Aalborg imidlertid mere og mere præget af sin perifere beliggenhed i forhold til Centraleuropa. Den stærke industrialisering af Aalborg efter 1850 var derfor mere en omformning af produktionen end en egentlig vækst – illustreret ved at industri og arbejderklasse fandt plads i den gamle bystruktur. Derved opstod det gamle, forfaldne Aalborg, som eftertiden ryddede så radikalt ud i. Landsdækkende rolle fik Aalborg kun inden for nydelsesmiddelbranchen: tobak og sprit, samt fra 1890'erne også gødning og cement. I årene omkring 1900 rejste fabrik efter fabrik med rygende skorstene sig rundt om den gamle by, men udviklingen markerede i virkeligheden, at meget af Aalborgs industri gik over på »udenbys« storkoncerners hænder: De danske Spritfabrikker, ØK, F. L. Smidth m.fl. I 1930'erne søgte man dygtigt at markedsføre Aalborg som Danmarks nye »industri- og arbejderby«. Det lykkedes med gadegennembrud og nedrivninger næsten at komme den fysiske fortid til livs, men rollen som »tung«, men sårbar industriprovins har byen bevaret til i dag.

Hele udviklingen beskrives i en god vekselvirkning mellem branchegennemgange, oversigtsafsnit og tværgående analyser af enkeltemner. Sproget er læservenligt, og bagest i værket er der fyldige kilde-, litteratur- og billedfortegnelser.

Peter Dragsbo

MIDDELALDER

JOHAN LANGE: Værn og våben i kirker og klostre. Rhodos, Kbh., 1987. 296 s. Ill. 298 kr.

Johan Lange er tidligere professor i botanik (dendrologi) ved Landbohøjskolen og har i mange år haft stor interesse for middelalderkirkernes mulige rolle som fæstninger. Det er der kommet en mærkelig bog ud af, fyldt med sund skepsis overfor vedtagen tankegang og med mange gode – og nye – iagttagelser. Hans konklusioner vil måske forbløffe mange, og de fremføres derfor med rimeligt forbehold – i første omgang.

Men intet forbehold kan skjule, at forfatteren mener, at mange, mange kirker ikke blot blev benyttet som tilflugtsted i ufredstider, men var bevidst udbygget som fæstninger, og alle iagttagelser fortolkes ud fra denne opfattelse. Forfatteren har f.eks. heftet sig ved, hvor usædvanligt mange elmetræer der findes/fandtes på danske kirkegårde; nu var elmen med sit løv jo i middelalderen et yndet fodertræ, og når landsbyfolkene søgte tilflugt i kirken »kunne (de) tage dyrene med ind på kirkegården. At det yderligere var vigtigt at have mælkeydende køer hos sig under en belejring turde være indlysende« (s. 18–19). Dette eksempel er typisk for Johan Langes argumentation/tankegang. Her i indledningen får vi præsenteret hans problemstilling, og han understreger flere gange senere (bl.a. s. 86), at det mere har drejet sig om værn mod røverbander, forbipasserende tropper og lidt sørøveri end om egentlige krigshandlinger, og så tales der nu om »belejring«.